

Рад је покушај да се увођењем нових етнолошких термина, одгонетну и осветле скривени механизми који утичу на животност и дуготрајност религијско-магијског комплекса културе Влаха.

Кључне речи: Власи, магијска статистика, магијски алиби.

Готово да нема етнолошког текста посвећеног Власима а да се на овај или онај начин не истиче како је код њих посебно развијен религијско-магијски комплекс културе. Најновија аналитичко-синтетичка сагледавања овог проблема, сврставају веровања Влаха у **фаталистичко-аниматистички** тип религије, која је истовремено једна од најархаичнијих на тлу савремене Европе. За бајања, односно саму магију Влаха, такође се пише као о "најразвијенијим" феноменима културе, па се, без претеривања, Власи у данашњем свету могу упоредити са Египћанима у некадашњим, античким временима. Циљ овога рада је да укаже само на два скривена аспекта живота Влаха, која, по осећању аутора, утичу да појаве које зовемо *магијским* код њих тако дуго трају, и усто, да буду тако раскошне.

Одмах на почетку треба истаћи да се посматра и анализира један рурални свет, и то из перспективе *ученог* дела урбанитета. Прихвата се, дакле, као сврсисходно полазиште тзв. "теорија о две културе", према којој се у сложеним људским агломерацијама, какве су углавном све данас познате људске заједнице, теоријски "увек могу идентификовати ... две културе: водећа и подређена 'велика' и 'мала', учена и традиционална, елитна и народна." Према овој теорији, "под првом (елитном) подразумева се култура друштвене и духовне елите; под другом (народном) подразумева се култура народних маса, односно најширих слојева друштва."

Савремена карактеристика духовне културе поменути елите јесте тзв. *рационални поглед* на свет, са науком као љуском делатношћу која га формира и опслужује. Слушкиња рационалности јесте *статистика*, својеврсна манипулација над пољем чињеница које су доступне том рационалном искуству, и које се, следствено природи рационалног ума, сматрају спознатљивим до коначности. С друге стране, духовности *сељачких маса* приписује се *ирационалност*, тј. некакво [стр. 281] продужено царство људског детињства у коме се ум још увек поиграва фантазијама јер избегава да буде укроћен методама формалне логике.

За овај есеј битан је још један синтагматски ланац бинарности у коме пар *наука/техника* припада свету *рационалне*^{11[7]} елите, а пар *религија/магија* припада руралитету, једноставно речено свету сељаштва. Тешкоће разграничења појмова *религија/магија* су кабинетске, и настају због потребе рационалног ума да се поиграва операцијама дефинисања и класификације. Сељачки ум ради другачије. Он поступа према *практичној* сврси, и кад је не види - батаљује посао сматрајући га залудним. Оно што ми раздвајамо из аналитичких разлога, сељак саставља из практичних.

^{11[7]} Читај: просвећене, прогресивне, напредне, образовне, итд.

У етнолошкој литератури влада мали кошмар у погледу разграничења појмова религије и магије. Допунску збрку уноси теологија која према магији има а priori негативан став.^{2[8]} Једно добро полазиште за сналажење у овој збрци, установила је својевремено социолошка школа Емила Диркема. По овом аутору, карактеристика општег погледа на свет сваког човека је дихотомија, односно дуализам. Сви људи, просто речено, виде свет подвојено, дводелно; за те посебне делове света у литератури срећемо богату скалу назива, као што су: профано и сакрално, световно и свето, онострано и онострано, природно и натприродно, рационално и ирационално, чулно и [стр.282] натчулно, нормално и паранормално, сензорно и екстрасензорно, "овај свет" и "онај свет", итд. Социолошка школа и њој сличне, успешно су именовале и разврстале ствари по класама, али то није довољно да би се стигло до крајњег циља. У ту сврху корисније је, по нама, посматрати овај проблем онако како га човек једино и види, то јест из *антропоцентричне* перспективе. Оданде се јасније уочава како се вечно, као у огледалу, сучељавају две суштине: *природа натприродног* и *природа* човека. Тријада сабирака *човек+земља+космос* дају збир који можемо назвати "цео свет" или *апсолут*. Из ове просте операције следи антрополошка истина да овакав апсолут никад неће бити схватљив до краја, зато што је човек ограничен и коначан, а *апсолут* безграничан и бесконачан. По овој формули, "онај свет" је разлика између апсолута као имањеника и човекових знања и моћи као умањеоца: та разлика је културно-историјски променљива величина, и има тенденцију сталног умањења, али се, на жалост никада неће свести на нулу.

"Онај свет" или свет натприродног је, гледано из антрополошке перспективе, свет *непознатог*. Непознато је за човека врело фрустрације, страха, тескобе и перцептивне дезоријентације. Инстинктивна (чулна) мотивација нагони га да непознато претвара у познато. Ова транспозиција врши се "пуњењем" *непознатог* сировинама мнемоничке продукције. Ти садржаји чине свет религије и магије. Према томе *религија је константна антропоморфизација непознатог дела апсолута, а магија је немирење човека са депресивним положајем у том процесу*. Заједничко је, дакле, за религију и магију - без обзира како се схватају ова два појма - признавање постојања натприродног дела света, и то као *интегрума*. За обичног Влаха то је свет у коме станују "силе", достојне сваког поштовања и партнерства. Какве су оне, која им је надлежност и улога, колика им је моћ и, на крају, какав је препоручљив однос човека према њима да би од свега тога имао неке вајде - прописано је "каталогом" који се преноси са колена на колена, односно *традицијом*.

Још је Малиновски приметио да је традиција за "примитивног" човека "непроцењив резултат заплетеног искуства његових предака" али и света ствар која има "ореол неприкосновености и печат натприродног". Малиновски не каже откуд "традицији" ови необични атрибути, али јасно је само по себи да *каталогом искуства* симболички располажу преци - бивши чланови заједнице који су чином умирања прешли на подручје свете иманенције. Каналом традиције истовремено тече амбивалентна материја: *баштина* практичног искуства која се свакодневно наново потврђује у својој применљивости, и *светост* људи који су је предали а сада се налазе у царству мртвих па су, стога, *sui generis* света, и натприродна бића. Зато

^{2[8]} "Магија је у Европи попримила карактеристике зла, што другде није случај. Хришћански теолози заузели су став да одбровљење било којег духа представља аутоматско слабљење веровања које се мора сачувати само за Бога", I. Š a h, *Orientalna magija*, Beograd, 1989, с. 27.

традиција има укус сакралности а њено поштовање обавезу религијске норме. Прецима се дугује толико много да се комуникација са њима чини сврховитим условом функционисања целе заједнице.

За Влахе се посебно наглашава да "упорно и тврдокорно" чувају обичајне норме, тј. елементе традиције, "чак и у наше дане" (sic!), и то стога што "живе у средини које је различита од њихове". Са овим се не можемо у потпуности сложити. Трајност одређених културних *ајтема* не зависи од акумулиране менталне кондиције, нити сизифовских упињања да се бремене наслеђа превали преко брега једне генерације. Свака рурална култура, па и Влашка, има читав комплекс *добрих и корисних* разлога да примењује или одбацује поједине садржаје из наслеђа. Шта више, као што ћемо видети, традиција се непрестано излаже провери, и одржава се тек ако је наново потврди *лично искуство* готово сваког појединца.

Лично искуство бисмо дефинисали као сопствену спознају или доживљај који утиче на формирање релативно трајног социјалног става. За дуг живот традиционалних облика религије и магије код Влаха битна су два услова: 1) *да се лично искуство, случај или доживљај мора десити на подручју светог, сакралног, натприродног, и 2) да карактер и форма доживљаја одговара класи појава означених у обрасцима традиције као таквим*. Постоји, дакле, један устаљени клише на основу кога се *зна* да је реч управо о еманацији *натприродног*. Ти клишеи или обрасци живе као локални варијетети, у оквирима које означавамо као *културне зоне* или *ареале* управо према границама њиховог простирања. Традиција са својим фиксираним каталогом феномена не само да олакшава перцепцију *непознатог* већ и стандардизованим облицима понашања олакшава практично сналажење у тим неугодним и ризичним ситуацијама. Истовремено је од велике важности и то што се кроз процес личног искуства са натприродним врши својеврсна сакрализација личности. Она постаје другачија и у сопственим очима, као и у очима других и чвршће утемељује друштвену структуру традиционалне културе.

Оне који немају срећу да се нађу на подручју светих збивања, култура индукује *искуством других*. Да би туђе искуство било прихваћено као ауторитативно, потребно је да се испуни читава мрежа услова, у којој је тешко назрети правило. У сваком случају, по неким критеријумима који извиру из укупних међуљудских односа у селу, тачно се зна коме се поклања поверење, а коме не. Код ових информација "из друге руке" уочљива је њихова изразита једносмерност. Туђа сакраментална искуства се по правилу не проверавају, мада се, у новије време и духу нове, образоване генерације сеоских Влаха, на овом плану уводе чак и облици експерименталних провера!

Посебна врста искуства јесу догађаји са сведоцима; они делују нарочито снажно и понекад могу добити размере епидемије. Постоји још једна врста искуства коју можемо назвати *негативном*, јер су актери били суочени са "натприродним" феноменима, који у свему одговарају традиционалном обрасцу, али су се, стицајем околности, уверили да иза њих стоји нека од текућих природних појава. Такви актери прилично ризикују ако о томе нашироко причају, јер могу бити названи будалама. Јак савез са *натприродним* склопљен је на нивоу културне групе, из разлога који је уткан у бит њене егзистенције; ремећење тога консензуса од стране појединца очито угрожава групу, зато она допушта да се за осујећење деструкције не морају бирати префињени начини.

Само по себи сада намеће кључно питање: колико је оваквих *личних искустава* потребно да би појединац стекао чврсто уверење о постојању

света натприродног? У рационалном свету који почива, између осталог, на статистичком моделу веровања, да би се стекло уверење у истинитост појаве неопходно је да се она појави на читавом скупу појединачних случајева, или барем на *доброј* већини појединачних феномена. Истовремено, треба да се испуне и комплекси разних других логичких услова. С обзиром да се на овај начин не може доказати постојање натприродног, рационална култура тај проблем једноставно одбацује. У сељачком свету то није случај и критеријум довољности је некако "лабавији". Тамо је довољно *једно једино* искуство да би се стекла вера у натприродно, и то трајно. Наравно, ако су испуњени услови које смо раније навели: да појава буде са подручја *свете иманенције* и да се подудара са *каталогом традиције*. И овде очито постоји извесна квантификација, односно "статистика", али је она другачије структурирана и другачије утемељена. Да бисмо је разликовали од рационалне, назваћемо је *магијском*. Суштинска разлика између *магијске статистике* и њене рационалне посестрима јесте у томе што прва успешно оперише са крупним и целовитим деловима културе а друга само са њеним репрезентативним, али ситним и огољеним честицама.

Магијска статистика, која има два пола (доживљај и каталог идентификације), одвија се као процес у реалном животу, тј. на подручју *праксе*. Ту праксу не можемо звати другачије него такође магијском. **Магијска пракса** је *стање* које запажамо преко динамичког понашања појединца и преко функционисања институција. Оцене изречене на почетку рада су тачне: Власи збиља имају изразито развијену магијску праксу. У једној ранијој анализи, дошли смо до закључка да је развијеност влашке магије условљења изразитишћу фаталистичке црте религије. Влашка магија је прикривена побуна против *Фатума*, против неприкосновености *Записаног*, мада се, на манифестном плану, исказује као свесрдна служба *Судбини*, јер враћа поремећени ток ствари у њену колотечину. Такав став магији обезбеђује легитимитет, распрострањеност и животност. Не ставља човека у положај господара и управљача натприродног - како се обично говори када се осуђује магија - напротив: он остаје где му је место, само је повремено принуђен да тражи помоћ од појединих *видова* тога света да би му повратио угрожени интегритет, јер човек себе не види као засебну целину.

Да бисмо разумели магијски свет Влаха, делимично се морамо ослободити и неких терминолошких предрасуда. Тако на пример, на погрешан пут би нас одвело круто држање уобичајеног значења категорија "бела" и "црна" магија, јер њихова дистинкција овде није по мери хришћанске етике (одакле нам ови појмови долазе) у смислу *добро/зло*, већ *снаге*. Наиме, у зависности од степена удеса, односно поремећаја у претпостављеном поретку ствари, за повратак у нормалан ток склапа се савез са демонским ентитетима изабраних према њиховој *моћи*. За неке болести довољне су само *речи* изговорене на прописан начин, док за надокнаду неке веће штете треба дићи *ђаволе* из баре да би се изравнали рачуни са починиоцима. Врач који петља са овим демонима није се сматрао "нечистим", "злим" или "црним", већ моћним и корисним; у сваком случају кориснијим од врачаре која справља мађије за љубавне јаде. Врачеви су, тако, ослобођени приличне гриже савести.

Видећемо још један њихов необичан положај: они су, наиме, ослобођени, у извесном смислу, и *стручне* одговорности. Улога врача у влашкој магији слична је улози чиновника у каквој државној служби: законе је утврдила *виша* власт а он има само овлашћење да се на њих

позива, уз обавезу да те нормe ритуализује у славу одржања светог поретка. До сазнања о овом необичном **алибију** који влашка култура даје свом врачу дошли смо анализирајући стотинак басми које смо до сада прикупили. Све оне које потичу од професионалних врача, или добро едукованих лаика, имају финалну формулу која гласи: "Бајање је од мене, а лек од *Свете Мајке Марије* - јер она *највише зна!*"^[22] Па чак и онда када се - из више фигуративних разлога - врач изјашњава да *лечи*, обавезно наглашава да то чини заједно са Светом Мајком Маријом, дакле као њен асистент. На овај начин влашки врач је унапред заштићен од друштвене сумње у сопствену моћ и компетенцију. Мада је личност која стално борави у лиминалној зони између секуларног и сакралног, њему се, заправо не приписују нека посебна *паранормална* својства. Зато на крају ритуала врач јасно ставља до знања човеку у чијим је рукама ефикасност ефикасност изведеног чина, и повлачи се са сцене; човек остаје изложен "вољи божијој", тј. сам са својим Фатумом. Из ових разлога, институцију врача традиционална култура Влаха никада не доводи у питање. Она му даје **магијски алиби** који га држи у уверењу да је користан и неопходан члан заједнице.

*

Магијска статистика и магијски алиби означени су још у поднаслову рада као два механизма која утичу на дуговечност магије у култури Влаха. *Магијска статистика* је живи процес који преко примарне социопсихолошке установе *личног доживљаја* непрестано *потврђује* исправност и комплетност каталога традиционалног искуства, преузетог од *светих* предака. Она истовремено обезбеђује *континуитет у култури*, али и осећање активне личне припадности сваког новог члана традиционалној заједници. Човек је тако истовремено *и објект и субјект* сопствене културе, што је основна претпоставка за потпуну *идентификацију* са културном групом и за прихватање њених норми. Свет *натприродног* се само математички може изразити као свет *непознатог*, зато што измиче рационалној логици, али за влашког сељака то је итекако добро познат свет: персонификовани, структуриран и функционалан. Врачеви као гранична лица, "изабрани" од "оностраног" за ту функцију, истовремено у "овостраном" уживају блатко поверење и заштиту. *Магијска статистика*, дакле, освежава и одржава свет симболичких представа а **магијски алиби** свет инструменталне праксе. Тиме се у традиционалној култури Влаха обезбеђени и мотор и точкови који омогућавају да, као засебан свет, иде својим путем.

Увођењем ова два термина у етнoлошки вокабулар науке која би се наново позабавила Власима, повећао би се степен разумевања између посматрача и посматраних делова влашке културе.

Autor : Paun es Durlic